

УДК [930.253:94-054.72](477)"1921/1923"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/49/8

УКРАЇНЦІ В БЕССАРАБІЇ ТА РУМУНІЇ, 1921–1923 рр. (ТАБОРОВЕ ТА ПОЗАТАБОРОВО ПОВСЯКДЕННЯ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР)

І.В. Срібняк

Київський університет ім. Б. Грінченка

Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Авторське резюме

У статті проаналізовано специфіку перебування інтернованих вояків Армії УНР у таборах Румунії у 1921–1923 рр., і зокрема, їх таборове та позатаборове повсякдення. Встановлено, що впродовж 1921 р. інтерновані вояки-українці будували своє життя і побут на військових засадах. Водночас, у таборах проводилась культурно-освітня робота, діяли мистецькі гуртки. Це стало можливим завдяки зусиллям самих інтернованих та заходам української дипломатії в Румунії. У 1922–1923 рр. румунська влада активно залучала інтернованих до виконання різного роду робіт, що мало на меті максимально обмежити видатки на утримання таборів. Ліквідація таборів поклала кінець існуванню військової організації УНР на теренах Бессарабії та Румунії, хоча колишні таборяни й надалі підтримували зв'язки між собою, входячи до складу різних українських емігрантських організацій.

Ключові слова: інтерновані українці, Армія УНР, табір, гурток, Бессарабія, Румунія.

УКРАИНЦЫ В БЕССАРАБИИ И РУМУНИИ, 1921–1923 гг. (ЛАГЕРНАЯ И ВНЕЛАГЕРНАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ИНТЕРНИРОВАННЫХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ АРМИИ УНР)

И.В. Срибняк

Киевский университет им. Б. Гринченко

Украина, 04053, г. Киев, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Авторское резюме

Анализируется специфика пребывания интернированных военнослужащих Армии УНР в лагерях Румынии в 1921–1923 гг., в частности их лагерная и внелагерная повседневность. Установлено, что в течение 1921 г. интернированные украинцы строили свою жизнь и быт на военных основах. Вместе с тем в лагерях проводились культурно-образовательные мероприятия, действовали самодеятельные кружки. Это стало возможным благодаря усилиям самих интернированных и шагам украинской дипломатии в Румынии. В 1922–1923 гг. румынские власти активно привлекали интернированных к выполнению разного рода работ, что имело целью максимальное ограничение расходов на содержание лагерей. Ликвидация лагерей положила конец существованию военной организации УНР в Бессарабии и Румынии, однако ранее находившиеся в них украинцы и в дальнейшем поддерживали связи между собой, входя в состав разных украинских эмигрантских организаций.

Ключевые слова: интернированные украинцы, Армия УНР, лагерь, кружок, Бессарабия, Румыния.

UKRAINIANS IN BESSARABIA AND ROMANIA IN 1921–1923 (EVERYDAY LIFE OF THE UPA INTERNED SOLDIERS INSIDE AND OUTSIDE THE CAMP)

I.V. Sribnyak

Borys Grinchenko Kyiv University
18/2 Bylvarno-Kydryavska Street, Kyiv, 04053, Ukraine
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Abstract

The paper analyses the staying of the UPA interned soldiers in Romanian camps in 1921–1923 with the focus on their everyday life inside and outside the camps. It was found that the everyday life of Ukrainian interned soldiers was determined by military rules. However, the interned soldiers held cultural and educational events and organised self-regulated artistic groups with the help of Ukrainian diplomacy in

Romania. In 1922–1923, Romanian governmental authorities extensively involved interned soldiers in different types of work to curb camp maintenance costs. When camps were liquidated, the UPA military organisation in Bessarabia and Romania also came to its end. Nevertheless, the former internees kept in touch for long time and participated in different Ukrainian emigre organisations.

Keywords: interned soldiers, UPA, camp, group, Bessarabia, Romania.

Окреслена дослідницька проблема належить, на перший погляд, до числа досить розроблених тем, бо вже на початку 1930-х рр. один із українських комбатантів – підполковник Гнат Порохівський¹ опублікував свої спомини (Порохівський 1930: 57–68; Порохівський 1931: 69–80), навівши в них значний обсяг фактичної інформації про обставини інтернування вояків Армії УНР у Румунії. Це робить їх важливим джерелом для відтворення тогочасного життя та побуту вояцтва, водночас їх автор, сам перебуваючи у таборах, не міг достатньою мірою об'єктивно оцінити всі обставини повсякдення таборян.

Наукова розробка цієї теми розпочалась у 1990-х рр., на підтвердження чого свідчить поява низки статей (Срібняк 1994а: 23–25; Срібняк 1994б: 15–17; Срібняк 1998: 116–124) та двох монографій, в яких були, зокрема, висвітлені сюжети про умови утримання інтернованих українців у Румунії (Срібняк 1997: 27–33; Павленко 1999: 251–302). Проте досить значний проміжок часу, який відділяє сучасного читача від моменту їх публікації, а також нові тенденції в історіографічному процесі, змушують дослідника наново звернутись до даної тематики. Водночас існує необхідність залучення до наукового обігу нових архівних документів з даної дослідницької проблеми, що у свою чергу уможливлуватиме її комплексну розробку.

До цього, зокрема, спонукають й публікації українського дипломата і доктора історичних наук Т. Рендюка, статті якого – хоча і доповнюють деякою мірою наші уявлення про специфіку перебування інтернованих вояків-українців у Румунії – написані на дуже обмеженій джерельній базі (причому без залучення жодних архівних джерел), і до того ж містять деякі відверто фантазійні сюжети (до таких, зокрема, належить повідомлення автора про переїзд у 1921 р. 3 тис. інтернованих вояків-українців з Польщі до Румунії). Так само неймовірною є інформація про аудієнцію, яку нібито дав король Румунії Фердинанд I Г. Порохівському в справі «покращення умов для перебування українських військових емігрантів в Румунії» (Рендюк 2011: 938–939, 940), причому автор не покликається у цих випадках на жодне джерело такої сенсаційної події.

Зрештою, ці та інші неточності, а також небажання Т. Рендюка вдаватися до аналізу історіографічного доробку своїх попередників, дозволяють віднести цю статтю до категорії максимально полегшеної публіцистики, бо подані її автором факти вимагають ретельної додаткової перевірки та змушують дослідників до їх дуже обережного використання у науковому обігу.

Натомість дослідник В. Власенко своїми публікаціями причинився до збагачення загального масиву фактажу з даної проблеми, а також й документальної основи історії української політичної еміграції в Румунії, у т. ч. й її військової компоненти (Власенко 2014а: 105–120; Власенко 2014b: 270–284; Власенко 2014с: 99–114; Власенко, Сапсай 2014: 22–25).

Проте у всіх названих розвідках були недостатньою мірою висвітлено сприйняття вояцтвом таборового життя, його комунікація з місцевим населенням, пошук адаптаційних механізмів, що дозволило би інтернованим пристосуватися до нових реалій життя в еміграції. Іншими словами, таке «мікроісторичне» позиціонування є тим більш актуальним, що непоказні сторони перебування вояків-українців у таборах здебільшого опинились поза увагою дослідників. Між тим необхідність комплексного вивчення всіх проявів життя та діяльності таборових громад інтернованих українців вимагає цілісної реконструкції «життєвого ландшафту» таборян, які у своїй більшості стійко долали будь-які складнощі перебування за ґратами.

Така потреба також обумовлена й необхідністю переосмислення ролі та значення територіальних громад, а також етносів та націй (у тому числі їх окремих представників) в історичному процесі – причому не тільки в часи кардинальних соціально-політичних зрушень воєнної доби, але й повоєнної фази. Справа в тім, що нова державно-територіальна конфігурація повоєнної Центрально-Східної Європи не врахувала інтереси багатьох національних груп і навіть народів, що спонукає дослідників до поновного заглиблення в соціально-політичну історію окремих її територій, однією з яких є Карпато-Дністровський регіон.

Загальний несприятливий для Армії УНР розвиток подій восени 1920 р. обумовив її відступ на терени прилеглих держав (Польщі та Румунії), що сталося під тиском переважаючих більшовицьких військ. Зокрема, 11 листопада 1920 р. 2-га запасна бригада 7-ї кулеметної дивізії (а також ще кількох нечисленних підрозділів) змушені були форсувати р. Дністер у районі Могилів-Подільського, після чого вони опинились у Бессарабії. Це було зроблено у розрахунок на подальше приєднання до основних сил Армії УНР, які оперували північніше. Але їх відхід на територію Польщі та тимчасове припинення збройної

боротьби з більшовиками кардинально змінило подальші плани командування бригади.

З огляду на те, що українські вояки мали залишитись у Бессарабії та Румунії на значно довший термін, ці підрозділи Армії УНР підлягали інтернуванню в таборах. Спочатку їх було роззброєно (28 грудня 1920 р.), після чого до румунських військових складів була передана вся зброя бригади (чотири гармати, 24 кулемети, 200 рушниць), про що було складено відповідний акт (ЦДАВО 1: 49). Після цього особовий склад бригади (391 старшин та козаків) був розміщений у таборі «Брашов» (за однойменним румунським містом). Він поділявся на дві частини: «Читауца» (старшинське відділення) і «Бартоломія» (козацьке відділення) (Порохівський 1930: 60).

Разом із запасною бригадою у таборі була інтернована й частина Низової партизанської бригади під командуванням полковника Сірка. Решта таборян складалася з вояків 3-ї Залізної дивізії, які перейшли кордон невеликими групами. Внаслідок переведення до табору додаткових контингентів інтернованих загальна кількість його мешканців досягла 461 особи. Командувач бригади підполковник Гнат Порохівський наказом Головної команди військ УНР 4 січня 1921 р. був призначений начальником всіх інтернованих українських частин у Румунії (ЦДАВО 1: 49).

Інтернуванню у таборах підлягали і цивільні особи – громадяни УНР, які перейшли до Бессарабії разом з українським вояцтвом. Їх було розміщено у таборі «Рада негри» (у румунському містечку Фегераш). Крім цього, за вказівками військової секції Місії УНР сюди були надіслані деякі інтерновані з табору «Брашов»: старшини, дійсну належність яких до Армії УНР встановити не було можливості; старшини, що мали жінок і дітей; старшини, яких за різні вчинки треба було відокремити від інших інтернованих. Загалом тут перебувало ще 150 вояків-українців. Крім цього, у різних монастирях Румунії (Козьє, Тисмана, Стеру) було розміщено 186 осіб, а в околицях Бухаресту перебувало ще близько 100 вояків, які були зведені у робочі команди (ЦДАВО 1: 101).

Кількість інтернованих вояків-українців додатково збільшилась на навесні 1921 р., коли до Румунії з Туреччини були перевезені два курені партизан-повстанців Полтавського (під проводом поручника Уренюка) і Катеринославського (на чолі з отаманом Р. Федорченком) кошів (Порохівський 1931: 70). У свій час ці відділи разом з армією генерала Врангеля відступили до Криму і були евакуйовані до Стамбулу, звідки заходами Місії УНР і на вимогу своїх отаманів були переведені до Румунії для наступного з'єднання з Армією УНР у Польщі. Але польська влада на невизначений термін затримала ці

формування на румунському терені, заборонивши їм в'їзд до Польщі. Вимушена затримка, а до того ж і заборона працювати на польових роботах у румунських господарствах призвели до того, що козаки опинилися у дуже скрутному матеріальному становищі. Тільки після цілої низки звернень Місії УНР до уряду Румунії була досягнута угода про відрядження всіх бажаючих на різні роботи при румунських військових інституціях (ЦДАВО 1: 101).

Опікуватися потребами інтернованих українців на теренах Бессарабії було доручено військовому представникові Уряду УНР Генштабу генерал-поручнику Сергію Дельвігу², який з 7 червня 1921 р. очолював військову секцію Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії (ЦДАВО 2: 46). Свою діяльність він розпочав з того, що зареєстрував всіх вояків-українців для подальшого надання їм необхідної допомоги. Дещо пізніше військова секція здійснила перевірку старшин Армії УНР з метою запобігання присвоєння собі різним випадковим елементом старшинських рангів. На цей час загальна чисельність інтернованих становила 868 чол. (ЦДАВО 1: 101), у т. ч. 235 старшин (Порохівський 1931: 70).

Але далеко не кожен з інтернованих був готовий витримувати всі випробування таборового життя. Як згадував підполковник Г. Порохівський, «з розпуки, а може й тому, що за часи війни нерви привикли до сильних переживань, деякі старшини шукали розваги та забуття в чарці, другі – прийнялися за кокаїн, карти, спіритизм, гіпнотизм, дрібні сварки. Незадоволення всім і собою панували в “Читаці” [...]. Але головним фактором були і zostалися здорова українська натура та дух, які перемогли над тимчасовою розпукою й повели всіх шляхом духовного відродження, розвинення та підготовки себе до майбутньої боротьби» (Порохівський 1930: 60–61).

Натомість інше таборове відділення – «Бартоломей» – було набагато кращим у стройовому відношенні, зберігаючи майже повну військову організацію, притаманну регулярній частині Армії УНР. Тут був запроваджений певний розпорядок дня: до обіду – заняття з усіх галузей військової науки згідно з виробленим планом і гімнастичні вправи, після обіду – праця за вказівками таборової культурно-освітньої управи. Після вечері серед козаків робилася перевірка, і співався національний гімн.

У порозумінні з румунською військовою владою у «Брашові» (як і в інших таборах) призначалися коменданти зі складу старшин Армії УНР, за якими залишалося право накладання дисциплінарних кар у всіх випадках порушення військових статутів. Комендантами таборів призначалася добова служба: вартовий старшина у таборі, бунчужні у куренях, підстаршини у сотнях (Порохівський 1930: 60).

Козаки мешкали у бараках з нарами в два поверхи, зберігаючи поділ на рої, чоти і сотні. Старшини були поділені на 10 навчальних груп з керівниками на чолі, для козаків створена початкова школа. Для зміцнення дисципліни, припинення поодиноких випадків лайки і пияцтва серед старшин була створена гауптвахта. Уміщенням до неї було покарано 20 старшин, і це дозволило цілком нормалізувати таборове життя. Цьому ж сприяло і створення гонорового суду (суду честі) в таборі (ЦДАВО 1: 50). Пересвідчившись у високій самоорганізації українського вояцтва, румунська влада дозволила звільнення старшинам поодинокі, а козакам – окремими групами на чолі з призначеними для цього старшинами.

Всі інтерновані отримували пайок румунського солдата. Крім того, відразу після інтернування командування бригади прийняло рішення про продаж коней, які були у власності Армії УНР. Це принесло прибуток у 16 618 румунських лей і дало змогу створити загальнотаборову касу. На зароблені кошти були влаштовані перукарня і їдальня, швецька і кравецька майстерні, відкритий таборовий клуб, поліпшено харчування таборян. Медичне обслуговування здійснювалось власними силами, кошти на необхідні ліки теж надходили з каси. Всі витрати контролювала спеціально призначена перевірочна комісія (ЦДАВО 1: 50).

Заходами створеної у таборі культурно-освітньої управи (за підтримки дипломатичної місії УНР) були відкриті курси грамоти для неписьменних козаків, курси загальної освіти з викладанням трьох (на вибір) іноземних мов: румунської, німецької або французької, організовано вчительський гурток. У таборі діяла «Спілка художників», а також літературний гурток, який випустив два числа таборного журналу «За ґратами». Заснувався у таборі й український хор, який весною 1921 р. з великим успіхом дав два концерти, прибуток від яких пішов на заснування таборової крамниці (Порохівський 1930: 60).

Дехто з українських старшин навіть отримав можливість продовжити спеціальну освіту, чим вони мали завдячувати генералові С. Дельвіґу. Останній зумів домовитись про прийняття на курси пілотажу поручника Остроградського, а член військової секції Місії УНР сотник Чайківський був зарахований до складу Вищої військової школи Румунії, навчальна програма якої була укладена за французькими зразками. Ще одна вакансія до згадуваної школи не була заповнена через брак коштів у місії (ЦДАВО 3: 2, 26).

Свідченням значних досягнень козаків і старшин у всіх царинах таборового життя став наказ № 48 Головної команди військ УНР від 30 липня 1921 р., де йшлося: «Вояки [...] не дивлячись на тяжкі умови

інтернування, зберегли у собі – і дух незламний вояків Української армії, і любов до Батьківщини. Розглядаючи своє перебування у Румунії як тимчасове і вимушене, інтерновані почали успішно використовувати цей час для того, щоб повернутися на Україну більш освіченими та загартованими вояками нашої національної армії» (ЦДАВО 4: 75). Зміст цього наказу засвідчував те, що з інтернованими в таборах проводилося інтенсивна культурно-освітня та національно-патріотична робота, метою якої була підготовка українського вояцтва до продовження боротьби з більшовизмом в Україні (ЦДАВО 5: 3).

Але подальшим досягненням у культурно-освітній роботі та військового виховання, у відродженні українського національного духу, на думку підполковника Г. Порохівського, заважали «відірваність від Державного центру і армії та нестача військових фахових лекторів». Разом з тим він відзначав, що «більшість старшин своєю дисципліною, вихованістю і щирою відданістю українській ідеї та справі гідно тримають престиж Української армії, на яких сміливо можна покластися у наступних випробуваннях» (ЦДАВО 1: 50).

Проте, попри певні досягнення у налагодженні свого таборового побуту, успіхи в навчанні та плеканні свого національно-державницького розуміння завдань Армії УНР – інтерновані українські вояки у Румунії дуже потерпали від постійної нестачі грошей. Щоб якимсь чином заробити їх, інтерновані намагалися використовувати кожну можливість. Так, під час святкування Шевченківських днів у травні 1921 р. культурно-освітня управа організувала проведення платних концертів і вистав, куди були запрошені румунські офіцери – це дало загалом 17 145 лей (ЦДАВО 1: 50).

Але всіх цих зароблених самотужки коштів катастрофічно не вистачало. У одному зі своїх звітів військового міністру УНР генерал С. Дельвіг зазначав, що майже половині всіх інтернованих – особливо на початку свого таборового життя – потребувала теплої верхньої одягу та взуття. Намагаючись вийти з цього скрутного становища, командування інтернованих українських військ запропонувало румунській владі використовувати таборян на роботах у складі військових команд, що призвело б також і до зменшення витрат на утримання таборів.

Після отримання дозволу для роботи у двох цукроварнях підполковником Г. Порохівським було сформовано робочі команди на чолі з українськими старшинами. За умовами праці козаки отримували 10 лей щоденно (що дозволяло з часом вирішити проблему з одягом), фахові робітники і старшини – від 20 до 30 лей на день. Разом з цим, всі інтерновані забезпечувалися харчами та мешканням (ЦДАВО 1: 101).

Покращання загального становища таборян у Румунії дало можливість генералу С. Дельвігу вжити заходів для переведення з Болгарії до Румунії української військової організації «Січ» (120 осіб). До цього його зобов'язували два окремі доручення військового міністра Уряду УНР генерал-хорунжого В. Павленка (№ 276/т[аємно], № 277/т[аємно] від 3 серпня 1921 р.). Це робилось в надії використати членів згадуваної організації для підсилення таємних повстанських осередків, формування яких на теренах Бессарабії було ініційовано командуванням інтернованої Армії УНР в Польщі (ЦДАВО 6: 8–9, 55).

Завдяки сприянню українських дипломатів кількість вояків-українців у Румунії поступово збільшувалась – за повідомленням голови дипломатичної місії УНР в Бухаресті К. Мацієвича (лист № 3104 від 27 жовтня 1921 р.), у таборах «Фегераш» та «Брашов» знаходилось . 238 осіб, крім того – 1100 інтернованих перебувають на «вільних роботах» (у Журжі – 750, Бухаресті та околицях – 152, і інших місцях – 200 вояків невеликими групами). За його оцінкою «умови платні, харчів і помешкання досить гарні, так що як козаки, так і старшини мають можливість робити ощадности, одягтися і в деякій мірі задовольняти свої культурні потреби» (ЦДАВО 7: 39).

Крім того, місія надавала їм допомогу «в організації вистав і концертів, доставці книжок, часописів, організації кооперативів». Але відзначаючи «порівняно гарні умови існування наших інтернованих», голова Дипломатичної місії УНР був змушений констатувати, що «серед них трапляються усякі неприємні інциденти, йде дрібна боротьба персональних інтересів, яка приводить до усяких конфліктів», так що, робив висновок К. Мацієвич, «взагалі моральний стан не є задовольняючий» (ЦДАВО 7: 39).

К. Мацієвич також повідомляв, що весь цей час місія була «керуючим центром опіки інтернованими і збігцями», проте політична та економічна ситуація в Румунії змінювалась, і українські дипломати дійшли висновку про доцільність зміни такого стану речей. Необхідно було «реформувати цю справу і організувати її на принципах самопомоги і використання для цього інших благодійних установ». Відтак за кілька тижнів у Румунії мали бути створені громадський (громадсько-допомоговий) комітет та Комітет Червоного Хреста, які й мали перебрати на себе справу опіки інтернованими (ЦДАВО 7: 39).

У подальшому за ініціативою згадуваного комітету була організована ціла низка зборів пожертв, у т.ч. на інтернованих у Польщі, на «Рідну школу», на військових інвалідів, на сиріт та хворих жінок у таборах та інші благодійні цілі. Свій внесок у справу опікування українським вояцтвом вносила і філія Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті, до членів якого, за деяким виключенням, входила

вся українська еміграція у Румунії. Надавав допомогу громадянам УНР й заснований заходами представника Уряду УНР у справах військового і торговельного мореплавства контр-адмірала М.Остроградського відділ Українського Червоного Хреста (м. Кишинів) (ЦДАВО 8: 47зв.).

Високий моральний стан інтернованих, наявність у таборах значного числа старшин дозволяло створити міцне підґрунтя для підтримки повстанського руху під гаслами УНР в Україні. Цьому сприяло також і те, що значне число українських вояків перебувало на роботах у селах Бессарабії в безпосередній близькості до радянсько-румунського кордону, час від часу здійснюючи напади на червоноармійські загони та радянські інституції.

З огляду це партизансько-повстанський штаб при Головній команді військ УНР на чолі з генерал-хорунжим Ю.Тютюнником у лютому 1921 р. розгорнув на південному заході України т. зв. «Південний повстанський фронт», який пізніше було реорганізовано у І повстанську групу Армії УНР (м. Кишинів) на чолі з генерал-хорунжим А. Гулим-Гуленко. На виконання директиви Ю. Тютюнника у вересні 1921 р. тут було розпочато формування «Бессарабської групи» Повстанської армії УНР, що мала перетнути більшовицько-румунський кордон та ініціювати повстання на південному заході України. Її головним завданням було відволікання уваги більшовиків від напрямку головного удару (на Київ через Волинь та Поділля з території Польщі) повстанців Тютюнника (Срібняк 1994а: 23–25; Срібняк 1994b: 15–17).

Загальна невдача рейду як «Бессарабської групи», так і основних сил Повстанської армії УНР спричинило внесення значних коректив у роботу з інтернованим українським вояцтвом – у подальшому особливий наголос було зроблено на загальну освіту інтернованих та їх підготовку до життя на цивільному становищі в умовах еміграції.

У кінці 1921 р. румунська влада, зосередивши всіх інтернованих вояків-українців у таборі «Орадя-Маре» (фортеця «Кастел»), де також перебували інтерновані військовослужбовці колишньої денікінської армії. За наполяганням Г.Порохівського інтерновані українці та росіяни були відокремлені одні від одного. Румунська влада не втручалася у внутрішнє життя інтернованих, вхід до табору сторонніх осіб було заборонено. У таборі була відновлена діяльність з фахової та загальної освіти українського вояцтва. Але вже з початком наступного року румуни вдалися до активного використання таборян на різних роботах. Так, зокрема, більшість інтернованих були відряджені на польові й будівельні роботи, окремий відділ працював на вугільних копальнях, старшини – на цегляній та паркетній фабриках.

За оцінками Г.Порохівського, умови роботи вояків були дуже важкими у фізичному відношенні, крім того, «й робітничий осередок, й

господарі, й доглядачі – все це давило дух. Брутальність, бруд, спека або дощ – все впливало дуже негативно на настрої» (Порохівський 1931: 85). Особливо потерпали ті інтерновані, що працювали невеликими групами, бо власники маєтків досить часто обмежували вояків у харчах й відмовлялися сплачувати їм обумовлену суму грошей, а у випадку організованого протесту звинувачували українців у більшовизмі й викликали жандармерію.

У цій ситуації військова секція дипломатичної місії УНР в Румунії докладала всіх зусиль для переведення п'ятох українських старшин до Польщі, де вони мали більші можливості для продовження фахової освіти (зокрема на академічних курсах штабних старшин у таборі Каліш). Зрештою, на це було отримано й згоду польської влади (через військового аташе Польщі в Румунії) (ЦДАВО 9: 127), але через відсутність коштів здійснити такий переїзд для них не видавалось можливим. У порівняно кращому становищі перебувала група старшин, що впродовж 1922 р. виїхала для продовження навчання до Чехословаччини.

У січні 1923 р. відбувся останній переїзд інтернованих до табору «Фегераш», що негативно позначилося на їх загальному становищі. Будинки не були відповідним чином підготовлені для розміщення вояцтва, бракувало опалення й харчів. Проте напруженою працею інтерновані нормалізували умови свого побуту, організували видання таборового часопису, а в березні влаштували святкування Шевченківських днів, на які зібралася вся українська еміграція в Румунії.

Поступово комендатура скасовувала всі обмеження на вихід вояків з цього табору, що переконливо свідчило про підготовку румунської влади до майбутньої ліквідації табору. Місцева влада всіляко заохочувала інтернованих влаштовуватися на постійну роботу в Бессарабії та Румунії, і врешті-решт у вересні 1923 р. табір українських інтернованих у «Фагараші» було остаточно зліквідовано, а його мешканців переведено на цивільний стан. Таборове майно було передано українським робітничим артілям, що були створені при деяких фабриках (Порохівський 1930: 67–68).

Отже під час свого перебування у таборах впродовж 1921 р. інтерновані вояки-українці будували своє життя і побут на військових засадах, що дозволяло відновити і підтримувати дисципліну серед вояцтва. Разом з тим у таборах проводилось військове навчання та культурно-освітня робота, діяли мистецькі гуртки. Це дозволило запобігти процесам деморалізації у середовищі українського вояцтва та належним чином підготувати їх до життя в еміграції.

Значні зусилля було спрямовано на підтримку партизанського руху в Україні – шляхом відрядження до повстанських відділів належним чином підготовлених старшин Армії УНР. Захист інтересів вояків-

українців перед румунською владою здійснювала Дипломатична місія УНР у Бухаресті на чолі з К. Мацієвичем, а безпосередньо потребами інтернованих опікувалася її військова секція на чолі з Генштабу генерал-поручником С. Дельвігом.

Зміна політичної ситуації після поразки II Зимового походу Армії УНР спонукала румунську владу відмовитись від прихованої підтримки антибільшовицьких акцій, що здійснювались частиною вояків-українців з теренів Бессарабії. До цього її спонукали й непоодинокі звернення та дипломатичні демарші радянської дипломатії, якій ставали відомі окремі випадки сприяння діям повстанських груп з боку різних румунських владних інституцій.

Намагаючись мінімізувати обсяг інформації про інтернованих вояків-українців, які отримували агенти більшовицьких спецслужб, румунська влада почала «віддаляти» їх від державного кордону, приміщуючи в таборах в центральній та західній частинах Румунії. При цьому вона й надалі не втручалась у внутрішній таборовий побут українців, завдяки чому у таборах відновлювалась організаційна структура, притаманна регулярним військам Армії УНР.

Але залучення інтернованих до виконання різного роду робіт, що мало на меті максимально обмежити видатки на утримання таборів, призвело до поступового «розмивання» таборових осередків. Самі ж таборяни все більше й більше опікувались необхідністю пошуку засобів для власного існування. Ліквідація таборів поклала кінець існуванню військової організації на теренах Бессарабії та Румунії, хоча колишні таборяни й надалі підтримували зв'язки між собою, входячи до складу різних українських емігрантських організацій.

ПРИМІТКИ

1. *Порохівський Гнат Єрмилович* (1888–?) – підполковник (згодом полковник Армії УНР), комендант всіх інтернованих у Румунії частин Армії УНР (з 1921 р.). Підполковник румунської армії (працював у спеціальній службі інформації). У другій половині 1930-х рр. був підвищений Урядом УНР в екзилі до рангу генерал-хорунжого. У 1945 р. був арештований радянськими спецслужбами, засуджений до тривалого терміну ув'язнення. Помер в одному з радянських концтаборів.

2. *Дельвіг Сергій Миколайович* (1866–1944) – генерал-лейтенант Російської імператорської армії, генерал-полковник Армії УНР, український військовий діяч та дипломат (голова військової секції Дипломатичної місії УНР у Румунії). За фахом – артилерист. Після ліквідації місії брав діяльну участь у діяльності громади емігрантів-українців у Румунії.

ЛІТЕРАТУРА

Власенко 2014a - *Власенко В.* Формирование украинской политической эмиграции в Румынии в межвоенный период (первая волна) // Русин. 2014. № 1 (35). С. 105–120.

Власенко 2014b - *Власенко В.* Вторая волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии (зима–весна 1920 г.) // Русин. 2014. № 2 (36). С. 270–284.

Власенко 2014c - *Власенко В.* Третья волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии // Русин. 2014. № 4 (38). С. 99–114.

Власенко, Сапсай 2014 - *Власенко В., Сапсай О.* До історії української військової еміграції в Румунії // Мова, історія, культура улінгвокомунікативному просторі: збірка наук. праць. Суми, 2014. Вип. 1. С. 22–25.

Павленко 1999 - *Павленко М.* Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924). Київ, 1999. С. 251–302.

Порохівський 1930 - *Порохівський Г.* Українська військова еміграція в Румунії // Табор. 1930. № 13. С. 57–68.

Порохівський 1931 - *Порохівський Г.* Десять років на еміграції // Табор. 1931. № 15. С. 69–80.

Рендюк 2011 - *Рендюк Т.* Українська військова та політична еміграція в Румунії у міжвоєнний період: невідомі сторінки історії діаспори // Україна дипломатична. Київ, 2011. Вип. 12. С. 938–939. URL: http://nbuv.gov.ua/ukrdip_2011_12_204 (дата обращения: 15.05.2017).

Срібняк 1994a - *Срібняк І.* Військові організації УНР у Румунії і південному заході України у 1921 р. // Штурм. Міннесота, 1994. Ч. 76. С. 23–25.

Срібняк 1994b - *Срібняк І.* Військові організації УНР у Румунії і південному заході України у 1921 р. // Штурм. Міннесота, 1994. Ч. 77. С. 15–17.

Срібняк 1997 - *Срібняк І.* Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ; Філадельфія, 1997. С. 27–33.

Срібняк 1998 - *Срібняк І.* Полонені та інтерновані вояки-українці в Румунії (1919–1923 рр.) // Память століть. Київ, 1998. № 5. С. 116–124.

ЦДАВО 1 - Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 474. 86 арк.

ЦДАВО 2 - ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 5. Спр. 10. 125 арк.

ЦДАВО 3 - ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 239. 26 арк.

ЦДАВО 4 - ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 4. Спр. 6. 130 арк.

ЦДАВО 5 - ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 210. 113 арк.

ЦДАВО 6 - ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 476. 148 арк.

ЦДАВО 7 - ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 827. 56 арк.

ЦДАВО 8 - ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 308. Арк. 47 зв.

ЦДАВО 9 - ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 304. 163 арк.

REFERENCES

- Vlasenko, V. (2014a) Formirovaniye ukrainskoy politicheskoy emigratsii v Rumynii v mezhvoyennyy period (pervaya volna) [Formation of the Ukrainian political emigration in Romania in the interwar period (the first wave)]. *Rusin.* 1 (35). pp. 105–120. DOI: 10.17223/18572685/35/9
- Vlasenko, V. (2014b) Vtoraya volna mezhvoyennoy ukrainskoy politicheskoy emigratsii v Rumynii (zima-vesna 1920 g.) [The second wave of interwar Ukrainian political emigration in Romania (winter – spring 1920)]. *Rusin.* 2 (36). pp. 270–284. DOI: 10.17223/18572685/36/17
- Vlasenko, V. (2014c) Tret'ya volna mezhvoyennoy ukrainskoy politicheskoy emigratsii v Rumynii [The third wave of interwar Ukrainian political emigration in Romania]. *Rusin.* 4 (38). pp. 99–114. DOI: 10.17223/18572685/38/7
- Vlasenko, V. & Sapsay, O. (2014) Do istoriyi ukraïns'koy viys'kovoy emigratsiyi v Rumuniyi [To the history of Ukrainian military emigration in Romania]. In: Zvagelskiy, V.B. (ed.) *Mova, istoriya, kul'tura u linhvokomunikatyvnomu prostori* [Language, History, Culture in the Linguistic and Communicative Space]. Issue 1. Sumy: Sumy State University. pp. 22–25.
- Pavlenko, M. (1999) *Ukraïns'ki viys'kovopoloneni y internovani u taborakh Pol'shchi, Chekhoslovachchini ta Rumunii: stavlennya vladi i umovi perebuvannya (1919–1924)* [Ukrainian Prisoners of War and Internees in the Camps of Poland, Czechoslovakia and Romania: The Attitude of Power and Conditions of Stay (1919–1924)]. Kyiv: Institute of History of Ukraine. pp. 251–302.
- Porokhivskyy, H. (1930) Ukraïns'ka viys'kova emigratsiya v Rumunii [Ukrainian military emigration in Romania]. *Tabor.* 13. pp. 57–68.
- Porokhivskyy, H. (1931) Desyat' rokiv na emigratsii [Ten years in emigration]. *Tabor.* 15. pp. 69–80.
- Rendyuk, T. (2011) *Ukraïns'ka viys'kova ta politichna emigratsiya v Rumunii u mizhvoenniyy period: nevidomi storinki istorii diaspori* [Ukrainian military and political emigration in Romania during the interwar period: unknown pages of diaspora history]. [Online] Available from: http://nbuv.gov.ua/ukrdip_2011_12_204 (Accessed: 15th May 2017).
- Sribnyak, I. (1994a) Viys'kovi organizatsii UNR u Rumunii i pivdenному zakhodi Ukraïni u 1921 r. [Military organisations of the UPR in Romania and south-west Ukraine in 1921]. *Shturm.* 76. pp. 23–25.
- Sribnyak, I. (1994b) Viys'kovi organizatsii UNR u Rumunii i pivdenному zakhodi Ukraïni u 1921 r. [Military organisations of the UPR in Romania and south-west Ukraine in 1921]. *Shturm.* 77. pp. 15–17.
- Sribnyak, I. (1997) *Obezzbroena, ale neskorena: Internovana Armiya UNR u taborakh Pol'shchi y Rumunii (1921–1924 rr.)* [Disarmed, but not conquered: Interned Army of the UPR in the camps of Poland and Romania (1921–1924)]. Kyiv, Philadelphia: Vid-vo im. Oleni Teligi. pp. 27–33.

Sribnyak, I. (1998) Poloneni ta internovani voyaky-ukrayintsi v Rumuniyi (1919–1923 rr.) [Policemen and Ukrainian interned soldiers in Romania (1919–1923)]. *Pam'yat' stolit'*. 5. pp. 116–124.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1075. List 2. File 474.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1078. List 5. File 10.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1078. List 2. File 239.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1078. List 4. File 6.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1078. List 2. File 210.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1075. List 2. File 476.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1075. List 2. File 827.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 3696. List 2. File 308.

The Central State Archives of Ukrainian Authorities (TSDAVO). Fund 1078. List 2. File 304.

Срібняк Ігор Володимирович – доктор філософії Українського вільного університету (Мюнхен, Німеччина), доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії історико-філософського факультету Київського університету ім. Б. Грінченка, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Україна).

Срибняк Игорь Владимирович – доктор философии Украинского вольного университета (Мюнхен, Германия), доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой всемирной истории историко-философского факультета Киевского университета им. Б. Гринченко, ведущий научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории государственного учреждения «Институт всемирной истории НАН Украины» (Украина).

Sribnyak Ihor - Ukrainian Free University in Munich, Borys Grinchenko Kyiv University, NASU Institute of the World History (Ukraine).

E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua